

Makale Geliş Tarihi | Received: 08.11.2023
Makale Kabul Tarihi | Accepted: 14.04.2024

E-ISSN: 2148-9327
http://dergipark.org.tr/kilikya
Araştırma Makalesi | Research Article

BÜTÜN BUNLAR NE ANLAMA GELİYOR? YARATILIŞ AMACI VE YAŞAMIN ANLAMI

Deniz SOYSAL*

Öz: Tanrı tarafından belli bir amaçla yaratılmış olmak yaşamın anlamı sorusuna doyurucu bir yanıt sağlar mı? Bu soru için sunacağım değerlendirmelerin temelini Julian Baggini'nin *Bütün Bunlar Ne Anlama Geliyor?* adlı kitabında sunduğu argümanlar oluşturmaktadır. Bu argümanları hem yeniden kuracak hem de kullandığı örnekleri, özellikle Sartre'dan aldığı örneği, daha ayrıntılı irdeleyeceğim. Baggini'nin burada temelleri tartışılacak olan iddiaları şunlardır: Birincisi yaşamın anlamlı olması için önceden belirlenmiş bir yaratılış amacının olması zorunlu değildir, ikincisi önceden belirlenmiş amaçlar sonradan belirlenmiş amaçlardan daha değerli olmak zorunda değildir ve üçüncüsü yaratılış amacımız varsa ve onun bilgisine sahip olma sorunu çözülsün bile yaşamın anlamı sorunu çözülmüş olmaz.

Anahtar Kelimeler: Yaşamın anlamı, Yaratılış amacı, Tanrı, Baggini, Sartre

WHAT'S IT ALL ABOUT? PURPOSE OF CREATION AND MEANING OF LIFE

Abstract: Does being purposefully created by God provide a satisfactory answer to the question of the meaning of life? The evaluations I will present for this question are based on Julian Baggini's arguments that he presents in his book *What's It All About?* I will both reconstruct these arguments and examine in more detail the examples he used, especially the example he took from Sartre. Baggini's claims, the foundations of which will be discussed here, are as follows: first for life to be meaningful it is not necessary that there be a purpose of creation, second the predetermined purposes do not have to be more valuable than assigned purposes, and third even if we have a purpose of creation and even if the problem of having its knowledge is solved, the problem of the meaning of life is not solved.

Keywords: Meaning of life, Purpose of creation, God, Baggini, Sartre

* Doç. Dr. | Assoc. Prof. Dr.

Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Türkiye | Süleyman Demirel University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology, Türkiye.

denizsoysal@sdu.edu.tr

Orcid Id: 0000-0003-0923-7410

Soysal, Deniz. (2024). *Bütün Bunlar Ne Anlama Geliyor? Yaratılış Amacı ve Yaşamın Anlamı*. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1), 21-32.

1. Giriş

Yaşamın anlamının ne olduğu sorusu felsefenin etik, epistemoloji, ontoloji ve din felsefesi dahil neredeyse temel tüm alanlarıyla ilişkili oldukça karmaşık ve çok katmanlı bir sorudur. Yaşamın anlamı konusu felsefe tarihinde yoğunluklu olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında, örneğin Schopenhauer ve Nietzsche'de; 20. Yüzyılda ise varoluşçulukta, örneğin Sartre ve Camus'de, belirgin bir şekilde tartışılmıştır. Sonrasında analitik felsefe ve dil felsefesinin yaşamın anlamı ifadesinin anlamının ne olabileceği konusunda ortaya koyduğu tartışmalar ve post-modernizmin tüm bütüncül anlatı ve kavramlara getirdiği eleştirilerle birlikte yaşamın anlamı konusu yok olmasa da geçtiğimiz yüzyılda gördüğü ilgiyi kaybetmiştir. Terry Eagleton'ın (2012) *Hayatın Anlamı* adlı kitabı çağdaş bir filozof tarafından yazılmış bu konuyu merkeze alan nadir eserlerden biridir. Eagleton yaşamın anlamı konusunu özellikle şu an içinde yaşadığımız çağ bağlamında ve özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından günümüze dek ortaya koyulmuş olan bu konudaki felsefi tartışmaları odağına alarak inceler. Tek bir makalede tüm bu tarihsel kapsamı ve tartışmaları ele almak mümkün değildir. Ayrıca bu makalenin amacı, yaşamın anlamının ne olduğu sorusuna bir yanıt sunmak, bir yanıtı savunmak da olmayacaktır.

Bu makalede yaşamın anlamının ne olduğu sorusunun tek bir yönüne, bu soruya verilen olası yanıtlardan birine, odaklanacak ve bu yanıtı sorgulayacağım; merkezde de çağdaş bir filozof olan Julian Baggini'nin argümanı üzerine temellendirilmiş bir tartışma olacak. Odaklanacağım bu yönü ortaya koyabilmek için bu konuda sıklıkla karşılaşılan bir kanunun ifade edilmesi ile başlamamız gerekir. Bu genel kanıya göre, Tanrı tarafından belli bir amaçla yaratılmış olmamız, yaşamın anlamı sorusuna verilecek doyurucu bir yanıt oluşturur; dolayısıyla bu dünyadaki sonlu yaşamımızın amacı Tanrı'nın bizi yaratırken düşündüğü amacı gerçekleştirmektir. Ancak bu düşünce sorgulamaya açıktır: Tanrı tarafından belli bir amaçla yaratılmış olmak yaşamın anlamı sorusuna doyurucu bir yanıt sağlar mı? Tanrı tarafından belli bir amaçla yaratılmış olmamız durumunu kısaca yaratılış amacı ifadesiyle ile karşılayacağım. Yaratılış kavramı, teolojik bağlamda tüm evreni ve bu evrende olan her şeyi içerecek geniş bir kavram olmasına rağmen burada odaklanmış olduğum soru temelinde yalnızca genelde insanın ve özelden bir bireyin Tanrı tarafından yaratılmasına işaret edecektir. Yaratılış amacı ifadesini bu sınırlandırmaya uygun olacak bir şekilde kullanarak bu makalenin temel konusunu tek bir soru olarak ifade etmem mümkün olacaktır: Yaratılış amacı insan yaşamını anlamlı hale getirir mi? Bu soru, Tanrı'ya ya da dine inancın ortadan kalkması durumunda insanın yaşamın anlamı sorusu ile boğuşmak zorunda kalacağı düşüncesini de sorgulamamızı sağlayacaktır. Sanki Tanrı inancı insanların yaşamının anlamı sorusuna eksiksiz bir yanıt vermektedir ve sanki eğer herhangi bir şekilde insan bu inancı kaybeder ya da sorgularsa onun yaşamı anlamı tümünden kaybeder ve anlamsız ya da saçma bir varoluşa dönüşür diye düşünülmektedir. Bu doğru mudur? Yaratılış amacı düşüncesinin doğru olduğunu varsaydığımızda, bu yaşamın anlamı sorusuna gerçekten eksiksiz bir yanıt sunmakta mıdır? Bu soru için sunacağım değerlendirmelerin temelini Baggini'nin *Bütün Bunlar Ne Anlama Geliyor?* adlı kitabında sunduğu argümanlar

oluşturmaktadır. Bu argümanları hem yeniden kuracak ve Baggini'nin kullandığı örnekleri, özellikle Sartre'dan aldığı örneği, daha ayrıntılı irdeleyeceğim.

2. Yaratılış amacı ile yaşamın anlamı arasındaki ilişki

Baggini *Bütün Bunlar Ne Anlama Geliyor?* adlı kitabında yaratılış amacının insan yaşamını anlamlı hale getirip getirmediği sorusuna iki temel örnek üzerinden yaklaşır. İlki Jean-Paul Sartre'ın mektup açacağı örneği, ikincisi ise Mary Shelly'nin *Frankenstein* romanında Doktor Frankenstein'in can verdiği insan örneğidir. Önce Baggini'nin Sartre'ın mektup açacağı örneğini nasıl sunduğunu inceleyeceğim.

Mektup açacağı bir insan tarafından "özel bir işlev görmek üzere yaratılmış" ya da üretilmiş bir nesnedir (Baggini, 2015, s. 20). Bu nedenle mektup açacağıın yaratılmasından önce onun için belirlenmiş bir amaç vardır: mektubun zarfını parçalamadan düzgün bir şekilde kolayca açmak. Bu amaç bu nesnenin yaratılmasının öncesinde belirlendiği için, o nesnenin, Sartreci terminolojiyle, "özünü" oluşturur. Önce özü insanın zihninde oluşmuş, sonra bu öze göre bir mektup açacağı yapılmış ya da yaratılmıştır. Ancak dünyadaki her şey böyle değildir. Baggini "çakmaktaşı"ni örnek olarak verir. Bu taş doğada bulunan belli bir tür taştır ve pek çok şey için kullanılabilir ancak özellikle şu ya da bu işlevi yerine getirmek için tasarlanmış bir ürün ya da bir yaratım değildir. Bu yüzden de çakmaktaşının mektup açacağı gibi "bir özü yoktur" (Baggini, 2015, s. 20). Dolayısıyla iki tür varlıkla karşılaşıyoruz: belirli bir amaç için yaratılan şeyler ve öncesinde özel belirli bir amaçla tasarlanmamış şeyler. Elbette bu yalnızca insani yaratım açısından değerlendirdiğimizde karşımıza çıkan bir ayrım. Yani insan yaratımı olan şeyler ve insanın doğada bulduğu şeyler. Sartre'a göre Tanrı tarafından yaratıldıklarına inanan insanlar kendilerini benzer bir ayrım üzerinden düşünürler: İnsanın yaratıcısı Tanrı'dır, yaratılmasının öncesinde bir amaç düşünülmüş ve insan o amacı yerine getirsin diye yaratılmıştır. "Sartre'ın anlatmak istediği şey," diyor Baggini, "bizim çakmaktaşları gibi değil mektup açacakları gibi olduğumuzu varsaydığımızdır" (Baggini, 2015, s. 22). Böylece hayatın anlamı sorununu da çözdüğümüzü varsayarız: Tanrı'nın bizi yaratmaktaki amacı her neyse onu bulup ona göre yaşamak. Böyle bir düşüncede değişime neden olacak tek şey Tanrı'nın var olmaması olur. Tanrı yoksa "anlam krizi" ortaya çıkar. Kendimizi mektup açacağı gibi değil de doğada bulunan herhangi bir şey gibi amaçsız ve dolayısıyla da anlamsız bir varoluşun içinde buluruz. Baggini işte bu düşüncenin sorgulanabilir olduğunu söyler ve Sartre'a da burada başvurur. Sormamız gereken "hayatın bir anlamı olabilmesi için mektup açacakları gibi olmamızın gerekip gerekmediği" sorusudur. Aslında mektup açacakları gibi olmak insanın kendisi için önceden düşünülmüş hazır bir amacı olduğu anlamına gelirdi. Bu da bize anlam ya da amaç konusunda herhangi bir arayış içine girmemizin gerekmediği bir rahatlık sağlardı.

Halbuki Sartre, Tanrı'nın yokluğundan zorunlu olarak varoluşumuzun amaçsız olduğu sonucunu çıkarmaz. Aksine özgür olduğumuz ve hayatımızın anlamını kendimizin bulması gerektiği sonucunu çıkarır. Bu büyük bir sorumluluğu beraberinde getirir çünkü yaşamımın amacını ben seçeceksem, kuracaksam ya da belirleyeceksem, o halde bunun sorumluluğu da bütünüyle bana ait olacaktır. Bu noktada Baggini hayatımızın

anlamını kendimizin seçmesi ile bu anlamın Tanrı tarafından önceden belirlenmesi arasında nasıl bir fark olduğuna ilişkin önemli bir tartışmaya girecektir. Ancak ben bu tartışmayı incelemeyen önce Sartre'ın mektup açacağı örneğini kullandığı yapıtı *Existentialism is a Humanism*'deki bu konuya ilişkin bir noktanın açıklanması gerektiğini düşünüyorum.

Sartre, Hristiyan varoluşçular olduğu gibi ateist varoluşçuların da olduğunu söyleyerek başlar. Bu başlangıç bize varoluşçuluğun zorunlu olarak Tanrı'nın yokluğu düşüncesi üzerine kurulması gerektiğini gösterir. Varoluşçuluğun temeli "varoluşun özden önce geldiği inancı"dır (Sartre, 2007, 20) ve Sartre bu inancı tüm varoluşçuların birleştikleri temel düşünce olarak sunar. Ancak Sartre kendisini ateist varoluşçular arasında sayar ve metnin devamında da argümanlarını Tanrı'nın varolmayışı üzerine kurar. Bunda herhangi bir çelişki yoktur çünkü kendi görüşünü açıkça "ateist varoluşçuluk" olarak adlandırır. Bununla birlikte Tanrı'nın varoluşunu açıkça kabul eden Hristiyan bir varoluşçuluğun nasıl mümkün olabileceği sorusunu sormaz ya da bu konuda bir görüş bildirmez. Söylediği tek şey Karl Jaspers ve Gabriel Marcel'in Hristiyan varoluşçular oldukları ya da kendisinin onları öyle kabul ettiğidir (Sartre, 2007, 20). Şimdi Sartre'ın şu ifadelerine dikkat çekmek istiyorum:

Eğer Tanrı yoksa, kendisinde varoluşun özden önce geldiği en azından bir varlık vardır... O varlık insandır... Hiçbir insan doğası yoktur çünkü onu zihninde kuracak bir Tanrı yoktur. (Sartre, 2007, s. 22)

Fakat eğer Tanrı yoksa, davranışımızı meşrulaştırabilecek hiçbir değer ya da emirle yüz yüze gelmeyeceğizdir. (Sartre, 2007, s. 29)

...eğer Tanrı Baba'yı saf dışı ettiysem, değerleri icat edecek birisi var olmak zorundadır. (Sartre, 2007, s. 51)

Varoluşçuluk yalnızca, tutarlı bir ateist bakış açısının gösterdiği sonuçların tümüne ulaşma girişimidir. (Sartre, 2007, s. 53)

Tüm bu ifadeler, Tanrı'nın yokluğunun Sartre'ın varoluşçuluğunun temelini oluşturduğunu gösteriyor. Ama Sartre yukarıda yaptığım son alıntının biraz sonrasında şunları yazar:

Varoluşçuluk kendini Tanrı'nın varolmayışını kanıtlamak girişiminde helak edeceği anlamına gelen bir düzeyde bir ateizm değildir; daha ziyade, Tanrı varolmuş olsaydı bile, bunun hiçbir fark yaratmayacağını ileri sürer - bizim bakış açımız budur. Bu Tanrı'nın varolduğuna inandığımız demek değildir, ama biz esas problemin onun varoluşu olmadığını düşünüyoruz; insanın ihtiyacı olan şey kendisini yeniden keşfetmek ve hiçbir şeyin, hatta Tanrı'nın varoluşunun geçerli bir kanıtının bile, insanı kendisinden kurtaramayacağını kavramaktır. (Sartre, 2007, s. 53-54)

Sartre "Tanrı varolmuş olsaydı bile, bunun hiçbir fark yaratmayacağı" ifadesini açıklamaksızın bırakır. Bununla birlikte metinde buna açıklık getirmeye aday olabilecek iki örnek vardır. "Katolikler şöyle karşılık verecektir: 'Ama işaretler vardır!' Diyelim ki var, bu işaretlerin ne anlama geldiğini seçen benimdir" (Sartre, 2007, s. 33). Sartre esir

kampında tanıştığı bir adamın hayat hikayesini anlatır. Adam hayatında ardı ardına gelen üzücü olaylar yaşamış, bunların Tanrı'dan gelen bir işaret olduğuna karar vermiş. İşaret ona şunu gösteriyormuş: "onun kaderinde dünyevi başarı yoktu" ve dolayısıyla kendini dine adamalıydı. Böylece adam Cizvit tarikatına katılmıştı. Gerçekten adamın başına gelenlerde Tanrı'dan gelen bir mesaj saklı olsa bile, diye savunur Sartre, bu mesajın anlamının ne olduğuna karar veren yine de o adamın bizzat kendisidir. Çünkü böyle bir durumda olan başka biri bu mesajı bambaşka yorumlayabilir ve "bir marangoz olmaya çalışması" gerektiği ya da "bir devrimci olması" gerektiği sonucuna varabilir: "O, sonuç olarak, bu mesaja ilişkin yorumunun tüm sorumluluğunu taşımaktadır" (Sartre, 2007, s. 34). Böylece bu örnek Tanrı var olsa bile Tanrı'nın beni hangi amaçla yarattığı konusunda bir yorumda karar kılmam gerektiğini, Tanrı'dan gelen işaret ya da mesaj ne olursa olsun onun olası yorumlarından birini seçmekte özgür olduğumu ima eder. Sartre'ın kullandığı ikinci örnek ise Søren Kierkegaard'un tartıştığı İbrahim meselidir:

Hikayeyi biliyorsunuz: bir melek İbrahim'e oğlunu kurban etmesini emreder. Ona görünüp "Sen, İbrahim, oğlunu kurban et" diyenin gerçekten bir melek olması koşulunda, bir sorun olmazdı. Ama akıl sağlığı yerinde olan her insan ilk önce onun gerçekten bir melek olup olmadığını ve kendisinin gerçekten İbrahim olup olmadığını merak edecektir. Hangi kanıtla sahibim? Bir keresinde onunla konuşan ve ona emirler veren insanlar olduğunu iddia eden, halüsinasyonlardan mustarip akıl hastası bir kadın vardı. Doktor ona "ama seninle konuşan tam olarak kim?" diye sordu. Kadın "Tanrı olduğunu söylüyor," cevabını verdi. Onun kesinlikle Tanrı olduğunu kadın gerçekten nasıl bilir? Eğer bir melek bana görünürse, onun bir melek olduğuna ilişkin hangi kanıtla sahibim? Ya da eğer sesler duyuyorsam onların cennetten geldiği ve cehennemden ya da bizzat benim bilinçaltımdan ya da patolojik bir durumdan kaynaklanmadığı konusunda hangi kanıt vardır? O seslerin benim için olduğu konusunda hangi kanıt vardır? ... Asla herhangi bir kanıt bulamayacağım gibi, ona ilişkin ikna edici hiçbir işaret de bulamam. (Sartre, 2007, s. 25-26)

Bu örnekle de Sartre, Tanrı'nın benimle iletişim kurduğunu düşünsem bile bundan emin olamayacağımı ifade etmektedir. Kierkegaard'un tartışmasına daha sonra döneceğiz fakat yine de *Existentialism is a Humanism*'de "Tanrı varolmuş olsaydı bile, bunun hiçbir fark yaratmayacağı" ifadesinin daha ayrıntılı bir açıklamasını bulmak mümkün değildir. Yukarıdaki örnekler de tam olarak tatmin edici bir açıklama sunmaz çünkü her ne kadar Tanrı'nın beni hangi amaçla yarattığını yorumlama konusuna sorumluluğu tamamen bana ait bir özgürlüğe sahip olsam da sonuçta bu Tanrı'nın beni belli bir amaç için yarattığını düşünmekle önceden belirlenmiş hiçbir amacı olmaksızın dünyaya gelmiş olmak arasında bir fark vardır. Sartre ise net bir şekilde bunun "hiçbir fark yaratmayacağı" nı söylemektedir. O halde ya Sartre çelişkili ifadeler kullanmaktadır ya da ortada bir çelişki yoktur, burada yalnızca Sartre'ın açıklama gereği duymadığı bir akıl yürütme gizlidir. Ben bunlardan ikincisinin doğru olduğunu savunmaya çalışacağım. Bu savunmada temel olarak Baggini'nin sunduğu argümanları temel alacağım.

3. Hangi amaç daha değerli?

Eğer Tanrı insanı bir amaç için yarattıysa insanların mektup açacakları gibi olduklarını söyleyebiliriz. Bu tür bir amaç “önceden belirlenmiş amaç”tır (*predetermined purpose*). Eğer varoluşumun öncesinde böyle bir amaç yoksa, ben yaşamın içinde kendime bir yaşam amacı seçiyor ya da belirliyorsam, bu tür bir amaç da “sonradan belirlenmiş amaç”tır; yani bizim tarafımızdan atanmış ya da seçilmiş amaçtır (*assigned purpose*) (Baggini, 2004, s. 23). Baggini insanların birçoğunun sonradan belirlenmiş amaçları “uydurma” anlamlar olarak gördüğünü belirtir. Yani birçok insan önceden belirlenmiş amaçların gerçek ya da sahici ve değerli olduğunu, yaşamının anlamını oluşturabileceğini ama kişinin kendisinin seçtiği amaçların ise uydurma ve dolayısıyla değersiz olduğunu ve yaşamın anlamını böylesi amaçlarla kuramayacağımızı düşünür. Peki bu düşünceyi temellendirmemiz için elimizde bir kanıt var mıdır? Ya da daha basitçe sorarsak önceden belirlenmiş amaçlar sonradan belirlenmiş amaçlardan daha değerli midir? Mantıksal olarak bakarsak amaç amaçtır ve birinin diğerinden daha değerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak değer yargılarına referansla ya da daha geniş etik bir bağlamda yapılacak görelî bir değerlendirme bir amacın diğerinden daha değerli olduğunu söyleyebilir ki bu da sorumluzun yanıtı değildir. Sorumuz şuydu: önceden belirlenmiş amaçlar, sonradan belirlenmiş amaçlardan daha mı değerlidir? Ya da Baggini'nin ifadesiyle söylersek “[n]için sonradan belirlenen ereklerin önceden belirlenenlerden daha değersiz olduğunu ve yalnızca bu sonuncuların hayatı anlamlı kılabileceğini düşünmemiz gereksin?” (Baggini, 2015, s. 23) Baggini bu soruyu yanıtlamak için iki örnek verir. Bunlardan birincisi “yapışkanlı not kağıtlarının tarihçesi”dir:

Not kağıtlarında kullanılan, tekrar tekrar kullanılmaya elverişli yapışkan, 3M adlı kırtasiye firmasında çalışan bir bilim insanı tarafından 1968 yılında bulundu. Gelgelelim, ne onun ne de firmadaki bir başkasının, böyle bir yapışkanın hangi olası alanlarda kullanılabileceğine ilişkin en ufak bir fikri vardı. Altı yıl sonra, kilise korosunda şarkı söylerken ilahi kitabında kaldığı yeri kaybetmekten bıkip usanmış olan bir başka 3M bilim insanı, hafif yapışkan bir ayraçın ne denli kullanışlı olabileceğini düşündü. Ve işe yaramaz gibi görünen zamkın aslında işe yarar olduğunu o zaman fark etti. Bugün ise yapışkanlı not kağıtları her yerde bulunabiliyor. (Baggini, 2015, s. 24)

Bu örnekte önceden belirlenen bir amaç yokken sonradan belirlenen amaç oldukça yararlı, bu anlamda da değerli olmuştur. Ancak denebilir ki bu örnek uygun değil çünkü burada bir nesneden bahsediyoruz. Halbuki insan bir nesne değildir, o bir bilinçtir ya da ruh sahibi bir varlıktır, dolayısıyla bir nesnenin önceden ve sonradan belirlenen amaçları ile bir insanın önceden ve sonradan belirlenen amaçları birbiriyle aynı şey değildir. O zaman soruyu şöyle sınırlandırarak değiştirelim: İnsan söz konusu olduğunda önceden belirlenen amaçlar sonradan belirlenen amaçlardan daha mı değerlidir? Bu noktada Baggini'nin ikinci örneği üzerine düşünmemiz gerekir: “Sözgelimi, özel olarak evini temizletmek amacıyla bir insan yaratmaya girişecek bir zamane Frankenstein'ı düşünelim” (Baggini, 2015, s. 24). Baggini'nin bu örnekten çıkardığı sonuçlara geçmeden önce örneği ayrıntılı bir şekilde inceleyelim.

Bu örneğe göre varsayalım ki yaratıcı doktor Frankenstein zihninde belli bir amaçla insan parçalarını birleştirmiş ve bir cesede can vermiştir. Önceden belirlenmiş amaç onun ev işlerini yapmasıdır. Bu amacın bu can verilmiş insan için en değerli ve gerçek amaç olduğu söylenebilir mi? Sonuç olarak bu canlandırılan bir insandır, bir bilinci vardır. Kendisini yaratan ona 'ben seni ev işlerini yapman için yarattım' dediğinde, o insan 'işte yaratılış amacım' diyecek ve sorunsuz bir şekilde ölüncüye kadar ev işlerini yapacak ve böylece yaşamının anlamı sorunu çözülmüş mü olacaktır? Eğer söz konusu bir robot (örneğin bir mutfak robotu ya da bir matkap gibi) olsaydı, yani bilinci olmayan bir varlık olsaydı, o zaten soru sormayacağı için işlevi ne ise onu yapacaktı. Ancak bir bilinç olmak; algılamak ve bilmenin yanı sıra düşünmek, soru sormak, sorgulamayı içerir. Simone de Beauvoir'ın ifade ettiği gibi insan yalnızca "dışsallık" değil aynı zamanda "içsellik"tir, yani bir iç dünyası vardır, düşünür ve sorgular (Beauvoir, 2022, s. 176). Yani ev işi yaptırmak için bir insan canlandırırsanız, o bu amaçtan hoşlanmayabilir, hayatını başka şeyler yaparak geçirmek isteyebilir, sizin önceden belirlediğiniz amaç onun için bütünüyle değersiz olabilir, böyle bir amaç için yaratılmış olmasına isyan edebilir. Dolayısıyla bu örnekte önceden belirlenmiş amaçların sonradan belirlenmiş amaçlardan çok daha değersiz olabileceği açıkça gözler önüne serilir.

Önceden belirlenmiş amaçların sonradan belirlenmiş amaçlardan çok daha değersiz olabileceği sonucuna karşı çıkan şöyle bir argümanla karşılaşabiliriz: bu örnek uygun bir örnek değil çünkü burada bir insan başka bir insana can veriyor ya da onu yaratıyor. İnsan ile insan ilişkisi, Tanrı ile insan arasındaki ilişkiden farklıdır. Tanrı insanı yoktan var etmiştir ve ayrıca Tanrı yüce bir varlıktır, doktor Frankenstein değildir. Böyle bir argümana şu soruyu sormamız gerekir: Önceden belirlenmiş amacın Tanrı'nın zihninde oluşmuş olması ya da onun tarafından belirlenmiş olması gerçekten bir fark yaratır mı? Ya da sorumluyu bu yeni duruma göre sınırlandırarak soralım: İnsan söz konusu olduğunda, Tanrı tarafından önceden belirlenmiş amaçlar insan tarafından sonradan belirlenmiş amaçlardan daha mı değerlidir?

Ancak bu soru dolaysızca yanıtlanabilecek bir soru değildir. Sorunun farklı boyutları vardır ve hepsi ayrı ayrı düşünmeyi gerektirmektedir. Öncelikle Tanrı tarafından önceden belirlenmiş amaç dediğimizde kastettiğimiz şey gerçekten bilinebilir bir şey midir? Bu ilk boyut bir Tanrı tarafından yaratıldığımızı varsaydığımızda ya da kabul ettiğimizde hemen karşımıza çıkacaktır. Baggini'ye göre bu varsayım bize tek bir şey söyler: "yaratıcının aklında bizimle ilgili bir erek" vardır (Baggini, 2015, s. 28). Yani elimde beni nereye götüreceğini hiçbir şekilde bilmediğim bir sonuçla kalakalıyorum. Çünkü ardında daha büyük ve daha zor bir soru gelir: Tanrı beni hangi amaç için yaratmıştır? Bu soruyu yanıtlamak için öncelikle hangi Tanrı'ya inandığıma karar vermem gerekir. Çünkü bu dinler ortak noktalara sahip olsalar da farklı mesajları olan farklı kitapları kutsal olarak kabul ederler. İşim burada da bitmez. Diyelim ki bir dinde karar kıldım, o Tanrı'nın beni hangi amaçla yarattığını bulmam ya da öğrenmem gerekir.

Bu noktada Sartre'ın daha önce bahsettiğimiz Tanrı'dan gelen işaret örneğine benzeyen ve kendisinin de değindiği ikinci örneği ele alabiliriz. Bu, Kierkegaard'un

değerlendirmelerinin konusu olan “İbrahim’in meşhur iman sınavıdır” (Baggini, 2015, s. 65). Tanrı, İbrahim’den oğlu İshak’ı kurban etmesini istemiştir. Biz öykünün sonunu bildiğimiz için bunun bir sınav olduğunu da biliyoruz, ancak tabii ki İbrahim bunu bilmiyordu ve çok zor bir karar vermek zorundaydı. Niye zor bir karar olsun ki diye sorabiliriz. Sonuçta İbrahim peygamberdir ve Tanrı’dan doğrudan mesaj almaktadır ve Tanrı ne emrediyorsa yerine getirmelidir. Ancak daha önce söylediğimiz gibi peygamber olduğunuzu ve dolayısıyla Tanrı’yla doğrudan ya da dolaylı bir iletişim içinde olduğunuzu düşünüyorsanız bile bu sizin bir insan olduğunuzu, yani bir bilinç olduğunuzu değiştirmez. Bir bilinç olmaksızın soru sormak, sorgulamak, bir yargıya varmak ve ona göre hareket etmek ve dolayısıyla özgürlüğün kaçınılmaz olarak getirdiği bir sorumluluğa sahip olmak demektir. Dolayısıyla İbrahim’in de bir robot, çekiç ya da mektup açacağı gibi bir alet olmadığını bildiğimizden, bir sorgulama sürecinden geçmiş olması şaşırtıcı olmayacaktır. Bu sorular zannedilmesin ki yalnızca felsefi sorulardır, bu sorular dini, felsefi, etik ve psikolojik diyebileceğimiz alanların hepsine ilişkin son derece ciddi sorulardır. Baggini bu soruları şöyle sıralar:

Öncelikle, ona İshak’ı kurban etmesini buyuranın gerçekten de Tanrı mı, yoksa bir tür iblis ya da cinnet hali mi olduğuna karar vermek zorundadır. İkinci olarak da, bu sese itaat edip etmemeye karar vermek zorundadır. Her iki açıdan da, rasyonalite onu kurban işlemini gerçekleştirilmemesine çağırır. Şüphesiz hiçbir iyi Tanrı böyle bir ölüm buyruğu veremez. Ve şüphesiz böyle bir buyruğa uymak doğru olamaz. (Baggini, 2015, s. 65)

Kierkegaard İbrahim’in kahredici düşünüp taşınma sürecini betimledikçe, niçin gerçek ve dehşet verici bir tercihle karşı karşıya olduğunu kavramaya başlarız. İbrahim kendine bazı sorular sormak zorundadır. Bana bu buyruğu veren gerçekten Tanrı mı yoksa şeytanın oyununa mı geliyorum? Yoksa yalnızca delirdim mi? Bu Tanrı ise bile, böylesine şeytani bir buyruğa uymakla doğru bir şey mi yapıyorum? Belki de Tanrı düşündüğüm denli iyi değil ve ona itaat etmemeliyim. Yoksa Tanrı benim iyiliğimi mi sınıyor? Eğer buyruğunu sorgusuz sualsiz yerine getirirsem bu benim vicdansız, kötü biri olduğumu mu gösterecek? Sınav bundan mı ibaret? (Baggini, 2015, s. 67-68).

Burada sorunu yaratan yalnızca buyruğun gerçekten Tanrı’dan gelip gelmediğini bilememe sorunu değildir. Halbuki Sartre’ın bu örneği ele alışında sanki sorun yalnızca buymuş gibi görünmekteydi. Sartre buyruğun Tanrı’dan geldiği konusunda güvenilir bir kanıt olsa hiçbir sorun yokmuş gibi konuşur. Ama bilgi sorunu yalnızca sorunun bir kısmını oluşturur, çünkü buyruğu verenin Tanrı olduğundan emin olsa bile İbrahim o buyruğu uyup uymama konusunda bir karar vermek zorundadır. Kierkegaard’ın İbrahim meselini gerçekleşmesi olası biçimlerde yeniden kurduğunu biliyoruz. Bunlardan biri şöyledir:

Sabahın erken saatiydi. İbrahim vakitlice kalktı, Sara’yı, ihtiyarlık günlerinin gelinini, kucakladı, ve Sara İshak’ı, utancını ondan geri alan İshak’ı, her daim gururu ve umudu olan insanı, öptü. Sonra ikisi (İbrahim ve İshak) hiç konuşmadan yola koyuldu, İbrahim’in gözleri yere kilitlenmişti, 4. gün gelene dek yollarına devam ettiler, ve o zaman İbrahim gözlerini kaldırdı ve uzakta Moriya Dağını gördü, lakin

bakışlarını tekrardan yere indirdi. Odunları sessiz sedasız istifledi, İshak'ı bağladı; sessiz ve sakin bıçağını çekti. Sonra Tanrının seçmiş olduğu koçu gördü. Onu kurban etti ve eve döndü. - - - İbrahim o günden sonra ihtiyarladı, Tanrının ondan öngördüğü şeyi unutamadı. İshak eskisi gibi serpilmeyi sürdürdü; ama İbrahim'in gözlerinin ferisi söndü, bir daha mutluluk yüzü göremedi. (Kierkegaard, 2014, s. 31)

Sonuçta İbrahim, İshak'ı kurban etmek zorunda kalmamıştır. Ama bu gerçekten neyi değiştirir? Evet İbrahim iman sınavını geçmiştir ancak Kierkegaard'un bu yeniden kurgusunda olduğu gibi İbrahim Tanrı'nın ondan istemiş olduğu şeyi nasıl unutacaktır? Ya da kendisinin bu emre uyacak şekilde davrandığını, eğer Tanrı koçu göndermese İshak'ı kurban etme eylemini gerçekleştireceğini nasıl unutacaktır? Sırf Tanrı emrediyor diye hiçbir eylem iyi ya da kötü olmaz. Thomas Nagel, Tanrı'nın emir ve yasaklarının bir eylemin iyi ya da kötünün, başka bir deyişle, doğru ya da yanlışın kriteri olamayacağını şöyle açıklar:

[E]ğer Tanrı varsa ve yanlış olanı yasaklıyorsa bile, bu, hala, bir şeyi yanlış kılan şey değildir. Cinayetin bizatihi kendisi yanlıştır ve bu da (eğer yasaklarsa) Tanrı'nın onu yasaklamasının nedenidir. Tanrı herhangi bir şeyi –sağ çorabınızdan önce sol çorabınızı giymeniz gibi– basitçe onu yasaklayarak yanlış kılamaz. Eğer Tanrı sizi bunu yaptığınız için cezalandıracaksa, onu yapmanız tavsiye edilmez, ama onu yapmanız yanlış olmayacaktır" (Nagel, 2019, s. 62).

Tanrı'nın emri dahi olsa bir insanı kurban etmek, hele kendi oğlunu kurban etmek kötü bir eylemdir. Tanrı'nın son anda bunun gerçekleşmesine izin vermemesi de Tanrı'yı iyi yapmaz. Bu örneğin önemi Tanrı'nın beni yaratırken önceden belirlediği amacı öğrenebilsem bile, yani bilgi sorununu çözem bile sonrasında bu bilgi konusunda bir tavır almakta özgür olduğumu göstermesidir. İbrahim meseli bir iman sınavıydı, peki ya bu Baggini'nin bahsettiği gibi bir iyilik sınavı olsaydı? Sonuçta İbrahim ne tür bir sınamadan geçtiğini bilmiyordu. Eğer bir iyilik sınavı olsaydı, İbrahim bu sınavdan kalacaktı. Tanrı koçu indirse de kalacaktı indirmese de kalacaktı. Çünkü Tanrı'nın emrine uyarak oğlunu kurban etmeye yeltenmişti.

Tüm bunlar öncelikle Tanrı'nın bizim için belirlediği amacı bilme sorununun çözümsüz olduğunu gösterdiği gibi aynı zamanda böyle bir bilgi sorunu aşılsa bile öğrendiğimiz amaç her neyse ona ilişkin yeni bir sorun olduğunu gösterir. Bu sorun Tanrı'nın bizim için belirlediği amacı "bağrımıza basmamız gerekip gerekmediği" sorundur (Baggini, 2015, s. 28). Baggini bu soruya olumsuz yanıt verir; gerekçesi ise yaratılış amacının bizi bağlayıcı olmamasıdır:

Sözgelimi, sıklıkla Tanrı'nın emirlerini yerine getirmek üzere burada olduğumuz söylenir. Eğer bu doğru olsaydı, daha önce betimlenen temizlikçi ucubeden bir farkımız kalmazdı. Hayatlarımızın bizi yaratan varlık açısından bir ereği olur, fakat bizim açımızdan olmazdı. Her birimiz Sartre'in "kendinde varlığı" –başkalarının amaçları doğrultusunda kullanılan bir nesne– gibi olurduk; "kendisi için varlığı" –kendisi için anlamlı seçimler yapan bilinçli bir varlık– gibi değil. Eğer yegane ereğimizin Tanrı'ya hizmet etmek olduğunu keşfetseydik, bunun önceden belirlenmiş hiçbir ereğe sahip olmaktan daha kötü bir yazgı olduğunu

düşünebilirdik. Kainatta belirli bir rolü olan köleler olmak mı, yoksa kendileri için bir rol yaratmakta özgür kişiler olmak mı yeğdir? (Baggini, 2015, s. 29)

Burada sorunu yaratanın ne olduğunu net olarak ortaya koymak gerekir. Benimle mektup açacağı arasındaki fark mektup açacağının bir özbilince sahip olmaması, Sartre'in tercih ettiği terimi kullanırsak, bir öznellik olmaması, dolayısıyla özgür olmamasıdır. Halbuki insan öznelliktir, özgürlüktür. Bilinç sahibi özgür bir varlık yaratmakla bir işlevi yerine getirecek bir nesne yaratmak arasında fark vardır. Denilebilir ki ben sınırlı bir zihne sahibim, Tanrı ise sonsuz bilgidir, dolayısıyla Tanrı'nın emirlerine uyarak yaratılış amacımı gerçekleştirmek en doğrusudur. Ancak bu Tanrı'nın bana iyiyi kötüden ayırma yetisini boşuna verdiği anlamına gelir. Yine aynı düşünceyi takip edersek bu yetiyi kullanmak yerine Tanrı karşısında küçük bir çocuk gibi olduğumu kabullenmeli ve emirlerine sorgulamaksızın uymalıyım. Bu da bizi ömrümüz boyunca bir çocukmuş gibi yaşamaya mahkum etmek anlamına gelir. En önemlisi de bunu yaptığımızda yalnızca özgürlüğümüzü reddetmekle kalmaz, ahlaki özneler olmaktan da çıkarız. Halbuki tüm kurumsal dinler insanın Tanrı karşısında hesap verebilecek ahlaki bir özne olduğu düşüncesine sıkı sıkıya sarılmıştır. Eğer ahlaki yani özgür öznelersek yaratılış amacımızla bizim yaşama verdiğimiz anlam arasında bir ayırım olacaktır. Özgür olmam yaratılış amacımı yaşam amacım olarak kabul edip etmemekte de özgür olduğum anlamına gelir. Garrett Thomson yaratılış amacıyla insanın kendi amacı arasındaki ayrımı şöyle ifade eder: "Tanrı'nın bizi yaratmadaki amaçlarına başvurmak, bizi en fazla Tanrı için insan yaşamının amacına ilişkin bilgilendirir, zorunlu olarak bir kişinin yaşamının onu yaşayan kişi için anlamının ne olduğunu söylemez." (Thomson, 2003, s. 17-18) Baggini de yukarıdaki alıntıda "hayatlarımızın bizi yaratan varlık açısından bir ereği olur, fakat bizim açımızdan olmazdı," derken bunu kastetmektedir.

4. Sonuç

Yaratılış amacı ile yaşamın anlamı arasındaki ilişki önce yaratılış amacının nasıl bilineceği sorusu üzerinden incelenmiştir. Bu inceleme bilgi sorununun aşılabilir bir engel oluşturduğunu göstermiştir. Sonrasında, önceden belirlenmiş amaçların sonradan belirlenenlerden daha değerli olduğuna ilişkin genel kanının bir sorgulaması yapılmıştır. Bu sorgulama bu kanının temelsiz olduğunu göstermiştir. Son olarak bilgi sorunu aşılsa ve önceden belirlenmiş amaçların daha değerli olduğu varsayılsa bile yaratılış amacının yaşamın anlamı sorusuna tatmin edici bir yanıt oluşturamayacağı savunulmuştur. Bu incelemenin aynı zamanda Sartre'in "Tanrı varolmuş olsaydı bile, bunun hiçbir fark yaratmayacağı" ifadesinin açıklığa kavuşmasını sağladığı savunulmuştur. Tanrı'nın varlığı bizi yaratılış amacımız konusunda doğrudan bilgilendirmez, hangi Tanrı'ya inanacağımızı seçmek yine benim özgürlüğüme kalmıştır. Seçimin sorumluluğunu taşıyacak olan yine benimdir. John H. Glimpse'in ifadesiye söylersek Sartre için "insan özgürlüğü mutlaklıktır," yani insan radikal bir özgürlüktür, Tanrı karşısında bile özgür olmaktan çıkmaz (Glimpse, 2013, s. 82). Bir Tanrı'ya inanmayı seçtiğimde de yaratılış amacımın ne olduğu konusu, doğrudan bir çözüme kavuşmamaktadır. Örneğin İbrahim, Tanrı'nın öldürmeyeceksin emri ile fiili bir öldürme eylemi olan oğlunu kurban etmesi emri arasında bir seçim yapmak zorunda

kalmıştır. Tanrı'nın emirleri arasında görünürdeki çelişkiler konusunda kurumsal dinlerin ilahiyatçıları yüzyıllardır tartışmaktadır. Dolayısıyla yaratılış amacı insan yaşamının anlamının ne olduğu sorusuna doyurucu bir yanıt vermez. Kişi, Tanrı inancına sahip olduğunda bile özgürlüğünün getirdiği sorumluluktan kaçamaz. İnanan kişi, yaşamının amacı konusunda bir yaratılış amacının olmadığını düşünen kişi kadar ve belki daha da fazla (çünkü Tanrı'nın ne istediğini yorumlamak ve ne tür bir tavır takınacağını seçmek durumundadır) sorgulama yapmak ve özgürlüğünün tüm yükünü taşımak zorundadır.

KAYNAKÇA

Baggini, J. (2015). *Bütün Bunlar Ne Anlama Geliyor?*, çev. Ayşegül Yurdaçalış, İstanbul: Pegasus Yayınları.

Beauvoir, S. (2022). *Müphemlik Ahlakı Üzerine, Pirus ve Sineas*, çev. Gülçin Kaya-Rocheman, İstanbul: Everest Yayınları.

Eagleton, T. (2012). *Hayatın Anlamı*, çev. Kutlu Tunca, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gillespie, J. H. (2013). "Sartre and God: A Spiritual Odyssey?: Part I," *Sartre Studies International*, Volume 19, Issue 1, 71-90.

Kierkegaard, S. (2014). *Korku ve Titreme*, çev. Nur Beier, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Nagel, T. (2019). *Her Şey Ne Anlama Geliyor?*, çev. Hakan Gündoğdu, İstanbul: Say Yayınları.

Sartre, J. P. (2007). *Existentialism is a Humanism*, New Haven: Yale University Press.

Thomson, G. (2003). *On the Meaning of Life*, United States: Thomson/Wadsworth.